

Światowe i europejskie zróżnicowanie specjalnych stref ekonomicznych

Wstęp

Zdefiniowanie zjawiska jakim są specjalne strefy ekonomiczne napotyka na kilka podstawowych trudności, co związane jest z ich historią, zakresem podmiotowym pojęcia, a przede wszystkim różnymi atrybutami funkcjonalnymi przypisywanymi w procesie ich projektowania i realizacji. Z tego też względu istnieje zasadniczy problem w porównaniu rozwiązań istniejących w różnych krajach, co jednakże nie uniemożliwia próby syntetycznego przedstawienia tej problematyki. o szerokim spektrum pojęciowym specjalnych stref ekonomicznych może świadczyć zaliczanie do nich rozwiązań stosowanych na Węgrzech, czy też w Meksyku, gdzie funkcjonowanie w ramach pewnych preferencji ekonomicznych nie jest związane z lokalizacją inwestycji na określonym obszarze, lecz ze spełnieniem innych warunków. Czy zatem brak powiązania terytorialnego, a więc istnienia pewnych rozwiązań bez wydzielienia obszaru na którym obowiązują pozwala zakwalifikować taki twór do specjalnych stref ekonomicznych, zaprzeczając podstawowemu znaczeniu słowa strefa? Okazuje się to nie tylko możliwe, ale także czasami spotykane¹.

Stosunkowo najłatwiej opisać specjalne strefy ekonomiczne poprzez pryzmat rozróżnienia warunków prawnych mających zastosowanie na ich terenie, w odróżnieniu od reszty terytorium. Specjalne strefy ekonomiczne najczęściej tworzone są na ściśle wyodrębnionym obszarze, gdzie obowiązujące warunki prawne są odmienne od stosowanych na pozostałej części terytorium. Odmienność ta ma w założeniu zwiększyć atrakcyjność ekonomiczną wyodrębnionego obszaru, służąc świadomemu nakierowaniu strumienia kapitału w celu realizacji założeń przyświecających stworzeniu takich enklaw. Środowisko prawne stworzone na potrzeby specjalnych stref ekonomicznych nie ma charakteru całkowicie autonomicznego względem pozostałej części obszaru, a jedynie polega na zastosowaniu jednostkowych rozwiązań w powiązaniu z ogólnymi ramami. Zastosowanie takiej konstrukcji jurystycznej pozwala na tworzenie rozwiązań jednostkowych, ściśle dostosowanych do konkretnych potrzeb, a zarazem daje możliwość aktywnej ingerencji w już funkcjonujące mechanizmy podczas przeprowadzania procesów dostosowawczych.

Definiowanie specjalnych stref ekonomicznych z punktu widzenia odmienności ekonomicznej odnosi się do wyodrębnienia różnic w ich środowisku gospo-

* Dr; Wyższa Szkoła Zarządzania i Marketingu w Sosnowcu.

1. *Free Economic Zones*, „Journal of Economics” 1997 London, nr 4, s.34-37

darczym względem otoczenia, a także podnosi aspekt celowości takiego zróżnicowania w perspektywie oczekiwanych efektów działalności. Tworzenie istotnych różnic w prowadzeniu działalności gospodarczej względem otaczającego obszaru jest podstawowym wyróżnikiem polityki państwa przy tworzeniu specjalnych stref ekonomicznych. Wraz z odmiennym ustawodawstwem, które sankcjonuje istnienie różnic ekonomicznych ma w założeniu tworzyć system bodźców, który skutkuje wystąpieniem oczekiwanych przez stronę inicjującą zachowań gospodarczych.

Charakter zjawiska

W literaturze jako wyrażenia tożsame spotyka się pojęcia specjalnych stref ekonomicznych i stref uprzywilejowanych, co wynika z uniwersalizacji tych określeń. Adam Durski definiuje strefy uprzywilejowane jako obszary określone przezstrzennie, na terenie których prowadzenie działalności gospodarczej zwolnione jest z opłat fiskalnych takich jak cła i podatki, oraz może podlegać innym ulgowym przepisom formalnoprawnym i finansowym². Małgorzata Mokrzyć określa specjalne strefy ekonomiczne jako instrument polityki rządu służący do restrukturyzacji i uaktywnienia gospodarczego wybranych regionów kraju, zwłaszcza tam gdzie stosowanie innych instrumentów okazało się niewystarczające³.

Georges Benko zwraca uwagę na zmienność czynników wpływających na ocenę możliwości prowadzenia polityki mającej na celu stymulowanie rozwoju społeczno-ekonomicznego regionu. Jeszcze niedawno czynnikami tymi były porty, lotniska, łączność, ośrodki przemysłowe, infrastruktura. Obecnie na plan pierwszy zaczęły się wysuwać elementy kształtujące długoterminowe możliwości rozwoju endogenicznego, do których zaliczono przede wszystkim ogólny poziom wykształcenia ludności, jakość i liczbę usług na rzecz przedsiębiorstw, kwalifikacje zawodowe, dynamizm przedsiębiorstw regionalnych, istnienie ośrodków naukowo-badawczych. Pożądany stan zostaje osiągnięty poprzez połączenie wszystkich tych czynników w konkretnym regionie w wymiarze komplementarnym⁴.

Ustanowienie na danym obszarze systemu udogodnień i zachęt inwestycyjnych sprzyjać ma projektowanym zmianom w ramach procesu rozwoju gospodarczego, a pośrednio wpływać także na szereg zjawisk ze sfery społecznej. Nie bez związku pozostaje tutaj element stymulowania rozwoju regionalnego i lokalnego, przeprowadzany z reguły w celu niwelowania różnic obszarów ościennych względem samych stref. Świadome kierowanie kapitału w prowadzonych działaniach inwestycyjnych na obszary zapóźnione gospodarczo i cywilizacyjnie pozytywnie oddziałuje na parametr szybkości rozwoju, skutkując lepszym tempem wyrównywania różnic. Uprzywilejowanie gospodarcze terenów w ramach specjalnych stref ekonomicznych może nieść za sobą negatywne oddziaływanie na obszary pozostające w ich bezpośrednim sąsiedztwie, doprowadzając je do stagnacji lub niekiedy nawet degradacji ekonomicznej, lecz przy

2. A. Durski, *Strefy uprzywilejowane w gospodarce światowej*, „Sprawy Międzynarodowe” 1988, nr 10, s. 94

3. M. Mokrzyć, *Funkcjonowanie specjalnych stref ekonomicznych w Polsce*, „Gospodarka Narodowa” 1998, nr 8-9, s. 20.

4. G. Benko, *Geografia technopolii*, PWN, Warszawa 1993, s. 36.

odpowiednim prowadzeniu działań inwestycyjnych może również przyczyniać się także do harmonijnego rozwoju.

Czynnik wzrostu innowacyjności regionu jest powiązany bezpośrednio z możliwością wystąpienia bieguna technologii, a więc miejsca, które wyróżnia od otaczających obszarów występowanie nowoczesnych gałęzi przemysłu wraz z ośrodkami naukowo-badawczymi. Wystąpienie bieguna technologii w regionie, w praktyce nie jest związane ze spełnieniem konkretnych warunków, jednak aktywna polityka regionalna może wpływać na pożądaną lokalizację tego typu miejsc. Biorąc pod uwagę różny charakter regionów można ogólnie stwierdzić, iż miejsca występowania biegunów technologii mogą obejmować całą przestrzeń, którą podzielono na trzy możliwe kategorie:⁵

- stare regiony przemysłowe; w ramach rekonwersji były one zmuszone do stworzenia biegunów technologii, aby zmienić starą strukturę przemysłową, przyciągnąć nowe inwestycje, często połączyć istniejącą tkankę przemysłową z działaniami inwestycyjnymi zapewniając ciągłość technologiczną;
- przestrzenie metropolitalne; oferują one korzyści aglomeracji, silną koncentrację branż o wysokiej technice oraz możliwe przejście pomiędzy starymi a nowymi technologiami
- nowe przestrzenie przemysłowe; są one oparte na istniejących już przedsiębiorstwach wchodzących do nowych gałęzi działalności, albo na nowych inwestycjach. Wybierane regiony nie mają często tradycji przemysłowej, a tym samym lepiej adaptują się do nowych warunków i organizacji produkcji

Z punktu widzenia tego opracowania szczególną uwagę należy poświęcić tworzeniu biegunów technologii w starych okręgach przemysłowych, przede wszystkim wzrastającej roli innowacyjności w procesach restrukturyzacji tradycyjnych branż gospodarki. Wydaje się, iż nie jest możliwe przeprowadzenie skutecznej restrukturyzacji gospodarki regionu bez pierwiastka nowoczesnych technologii, szczególnie w kontekście długofalowości podejmowanych działań.

Specjalne strefy ekonomiczne mogą być definiowane także poprzez istotę działalności, która jest premiowana udogodnieniami na ich obszarze. Różnorodność działań ekonomicznych preferowanych w poszczególnych typach specjalnych stref ekonomicznych wpływa na wyjątkową rozległość tego pojęcia, doprowadzając często do mylnego stosowania tego wyrażenia. Wydaje się, iż najwłaściwszym rozwiązaniem jest przyjęcie założenia, iż termin specjalne strefy ekonomiczne odnosi się do całości zjawisk polegających na istnieniu uprzywilejowanych gospodarczo enklaw względem całości opisywanego obszaru. Dopiero z tego miejsca możemy wyróżniać ich poszczególne rodzaje.

Historia tworzenia obszarów o specyficznych preferencjach ekonomicznych jest bardzo długa i sięga czasów starożytnych. Wtedy to władcy chcąc wspomóc rozwój obszarów o szczególnym znaczeniu, bądź w uznaniu zasług nadawali uprawnienia które stawiały wyróżnione tereny w pozycji uprzywilejowanej względem otaczających obszarów. Przywileje takie przybierały różną formę, od zwolnień w płaconych podatkach na rzecz centrum, poprzez możliwość partycypacji w zbie-

5. Ibidem, s. 36-37.

ranych podatkach, aż po prawo do dokonywania specyficznych czynności gospodarczych, które zarezerwowane były dla wąskiej grupy podmiotów. Przykładami tego typu uprawnień były możliwości bicia monet, warzenia piwa, organizowania targów, czy też pobierania podatku przez miasta graniczne. Celem nadania przywilejów niektórym obszarom było nie tylko zwiększenie tempa rozwoju, ale także mogły decydować o tym czynniki o innym charakterze np. politycznym.

Pierwszym znanym przykładem istnienia strefy uprzywilejowanej była grecka wyspa Delos na Morzu Egejskim. Nie można wykluczyć jednak, że istniały wcześniejsze strefy, między innymi w Persji i starożytnym Egipcie. Innym przykładem istnienia rozwiązań o podobnej konstrukcji co specjalne strefy ekonomiczne było uprzywilejowanie niektórych portów w zakresie składowania i spedycji towarów. Zwolnienie z cel i innych opłat wnoszonych z tytułu tranzytu i składowania towarów na ściśle wydzielonym obszarze było katalizatorem rozwoju handlu w tych portach morskich, na terenie których składy takie powstały. Uprzywilejowanie takie powszechnie zaczęto stosować w szesnastym i siedemnastym wieku w portach włoskich, niderlandzkich i hanzeatyckich. Istota specjalnych udogodnień sprowadzała się tylko i wyłącznie do zakresu związanego z transportem i składowaniem, bez możliwości prowadzenia działalności produkcyjno-przetwórczej. Powiązanie tych dwu dziedzin następowało jedynie w incydentalnych przypadkach, które trwały stosunkowo krótko⁶.

Współczesny rozwój specjalnych stref ekonomicznych rozpoczął się po drugiej wojnie światowej, wraz z początkiem tworzenia nowego ładu ekonomicznego. Katalizatorem dla podjęcia takich działań była chęć zwiększenia konkurencyjności, a także trwałe stymulowanie rozwoju wybranych obszarów. Oczywiście w różnych regionach świata powstały różniące się między sobą konstrukcje prawno-ekonomiczne, dostosowane do konkretnych warunków, jednak zasada i cele ich tworzenia wszędzie były do siebie zbliżone.

Prawdziwy rozkwit specjalne strefy ekonomiczne zaczęły przeżywać w latach siedemdziesiątych dwudziestego wieku, a wiązało się to z sukcesem odniesionym przez przemysłową strefę eksportową Shannon w Irlandii, która powstała w 1959 roku. Shannon po drugiej wojnie światowej było najważniejszym transatlantyckim portem lotniczym, a to ze względu na konieczność uzupełniania paliwa przez samoloty pokonujące Atlantyk. Wykorzystując koniunkturę oraz swoje dogodne położenie lotnisko Shannon rozrosło się do bardzo dużych rozmiarów, stając się także centrum usług cargo, spedycji lotniczej, a także usług składowych. Załamanie przyszło wraz rozwojem lotnictwa i coraz powszechniejszym stosowaniem samolotów długodystansowych, które obywały się bez konieczności międzylądowań i uzupełniania paliwa. Pierwotna funkcja portu lotniczego Shannon uległa wyczerpaniu, co doprowadziło do lokalnego kryzysu gospodarczego. Wyjściem z tej sytuacji okazało się stworzenie specjalnej strefy ekonomicznej o charakterze przetwórczym. Korzystając z istniejącej infrastruktury, stworzono enklawę, na teren której wwożono z pominięciem procedur celnych komponenty do produkcji, a następnie eksportowano gotowe towary. Sukces odniesiony przez strefę Shannon legł u podstaw wzrostu popularności tego typu rozwiązań szczególnie wśród państw rozwijających się owocując powstaniem specjalnych stref ekonomicznych między

6. A. Durski, *Strefy uprzywilejowane w gospodarce...*, op. cit., s.93

innymi na Tajwanie (Kaoshiung, 1965 rok), w Korei (Masan, 1971 rok), Malezji (Penang, 1971 rok), na Filipinach (Bataan, 1971 rok) oraz innych państwach Azji, Afryki, Ameryki Południowej i Europy⁷.

W miejscu tym nie sposób nie wspomnieć o istnieniu innego typu enklaw charakteryzujących się posiadaniem specyficznych regulacji prawno-ekonomicznych, jednakże w żadnym razie nie mogących być zaliczanymi do kategorii specjalnych stref ekonomicznych. Mowa tutaj o tzw. rajach podatkowych, w których to istnieją wyraźne preferencje fiskalne i organizacyjne dla podmiotów prowadzących działalność gospodarczą. W ramach pewnych uproszczeń, szczególnie w literaturze popularnej, istnieje tendencja do wspólnego klasyfikowania specjalnych stref ekonomicznych i rajów podatkowych, a to ze względu na wspólne występowanie w nich udogodnień inwestycyjnych. Jednakże wymiar praktyczny obu tych zjawisk jest na tyle różny, iż nie można nawet z formalnego punktu widzenia zaliczać ich do jednej kategorii.

Raje podatkowe są miejscem, gdzie faktycznie nie odbywa się proces inwestycyjny, stanowią jedynie obszar na którym zarejestrowana jest działalność faktycznie odbywająca się gdzie indziej. Nie występuje więc tu jeden z naczelných celów tworzenia specjalnych stref ekonomicznych – lokowanie inwestycji. Druga odmiennność dotyczy braku wydzielenia z całości terytorium obszaru przeznaczonego pod inwestycje, co sprawia, iż właściwie nie można operować pojęciem strefy w znaczeniu opisanym poprzednio. Istnienie zjawiska rajów podatkowych wydaje się mieć charakter zakłócenia w globalnym procesie konkurencyjności gospodarczej, wpływając w sposób negatywny na możliwość istnienia wolnej konkurencji pomiędzy podmiotami gospodarczymi⁸.

Lokalizacja rajów podatkowych – autonomiczne małe terytoria np. Wyspy Dziewicze, Antyle, Bermudy, Wyspa Man – sprawia, iż ich znaczenie jest ograniczone, a władze państw rozwiniętych starają się zwalczać proceder lokowania w nich inwestycji. Liberalizacja światowej gospodarki polega również na stwarzaniu warunków równej konkurencji pomiędzy podmiotami prowadzącymi działalność gospodarczą, a istnienie terytoriów takich jak raje podatkowe wydaje się być przeszkodą na tej drodze.

Istnienie i działalność specjalnych stref ekonomicznych podlega poza lokalnymi regulacjami także aktom prawa międzynarodowego. Wynika to z coraz dalej idących procesów globalizacji, a także szczególnej wagi równości konkurencji w gospodarce światowej. Podstawowym dokumentem określającym funkcjonowanie specjalnych stref ekonomicznych jest porozumienie ustanawiające Światową Organizację Handlu (WTO) z dnia 15 kwietnia 1994 roku, sporządzone w Marakeszu, a ratyfikowane również przez Polskę⁹. W ramach tej umowy specjalne strefy ekonomiczne są traktowane jak subsydia i środki wyrównawcze, przez co podlegają procesowi notyfikowania. Notyfikowanie stref w WTO pozwala na uniknięcie sankcji i oznacza, że wszystko co jest produkowane na ich terenie, jest wytwarzane zgodnie z regulacjami wynikającymi z Porozumienia. W przypadku nie spełnienia warunków

7. A. Bazydło, M. Smętkowski, *Specjalne strefy ekonomiczne – światowe zróżnicowanie instrumentu*, [w:] *Polskie specjalne strefy ekonomiczne*, Wydawnictwo Scholar, Warszawa 2000, s.18.

8. *International Trade Raport – 1999*, World Bank, Washington 2000.

9. Porozumienie ustanawiające Światową Organizację Handlu (WTO), Marakesz, 15.04.1994 r., (Dz.U. z 1995 r., nr 98, poz. 483 i 484 z późn. zm.).

tworzenia i funkcjonowania poszczególnych stref mogą one podlegać sankcjom jako niedozwolone subsydia. Podstawowe warunki, które musi spełniać powołana strefa na mocy porozumienia z Marakeszu, kształtują się następująco:

- musi być dokładnie wyodrębniona terytorialnie, czyli zawierać się w określonych granicach, bez możliwości rozproszenia terenów strefy na mniejsze tereny
- akt prawny powołujący strefę do życia musi określać trwałe i obiektywne powody dla których jest ustanawiana
- na obszarze działania strefy produkt krajowy brutto (PKB) nie może przekraczać 85% średniej krajowej, bądź stopa bezrobocia musi wynosić co najmniej 110% średniej krajowej. Warunki te mają charakter rozłączny, co sprawia, iż nie muszą być spełnione łącznie

Inne unormowania prawne regulujące istnienie specjalnych stref ekonomicznych wynikają z wielostronnych umów międzynarodowych np. ustanawiających Północnoamerykańską Strefę Wolnego Handlu (NAFTA), czy też szczegółowych regulacji wynikających z Układu Europejskiego. Zakres umów dwustronnych pomiędzy państwami najczęściej nie reguluje problematyki specjalnych stref ekonomicznych.

Typologia specjalnych stref ekonomicznych

Rozciągłość i niejednoznaczność pojęcia specjalnych stref ekonomicznych wpływa w sposób zasadniczy na problemy z przeprowadzeniem ich klasyfikacji. Konsekwencją tego jest istnienie wielu przenikających się wzajemnie typologii, od najbardziej ogólnych aż do posiadających wysoki stopień uszczegółowienia. Czynnikiem dodatkowo komplikującym rozróżnienie poszczególnych typów stref jest ich ciągła ewolucja oraz pojawianie się nowych rozwiązań dostosowanych do jednostkowych przypadków.

W sposób najbardziej ogólny można podzielić strefy na:

- produkcyjne
- usługowe
- usługowo-produkcyjne, tzw. mieszane

Strefy produkcyjne nastawione są na przyciąganie inwestycji bezpośrednich o charakterze wytwórczym, które dzięki umiejscowieniu w obrębie strefy posiadają różnorakie preferencje pozwalające zwiększać konkurencyjność produkowanych towarów. Strefy usługowe nastawione są na promowanie na swoim terenie sektora usług, który ma coraz większe znaczenie w gospodarce światowej. Usługi w stosunku do działalności produkcyjnej charakteryzują się mniejszą kapitałochłonnością, co wpływa na większą elastyczność inwestorów w fazie projektowania przedsięwzięć. Strefy mieszane, których potencjał gospodarczy jest tworzony przez połączenie produkcji i usług mają wymiar bardziej uniwersalny, w sposób pełniejszy trafiając w zapotrzebowanie inwestycyjne, gdyż współcześnie bardzo często dochodzi do łączenia obu tych rodzajów działalności.

Powyższa klasyfikacja ma charakter ogólny i nie wyczerpuje do końca różnorodności rozwiązań preferencyjnych stosowanych współcześnie. Bardziej szczegółowa typologia została zaproponowana przez A. Durskiego, który wyróżnił następujące rodzaje stref uprzywilejowanych¹⁰:

- beczłowe/bezpodatkowe porty, składy i tereny przyportowe tzw. wolne porty bądź wolne obszary celne. Istota ich działania sprowadza się do korzystania ze zwolnień i częściowych obniżek w płaconych cłach, podatkach importowych i innych opłatach związanych z obrotem towarowym prowadzonym na terenie strefy
- beczłowe/bezpodatkowe strefy handlowe, przybierające najczęściej formę sklepów wolnocłowych. Zasada działania tych stref opiera się na możliwości zwolnienia z cel i podatków pośrednich towarów wywożonych za granicę
- wolne strefy bankowe, których głównym celem działania jest stworzenie zaplecza finansowego w miejscach niezasobnych kapitałowo. Odbyna się to poprzez zwolnienia z kontroli dewizowej, konieczności tworzenia rezerw, swobody w ustalaniu kursów dewizowych, stóp procentowych i innych instrumentów bankowych
- wolne strefy ubezpieczeniowe, na terenie których nie obowiązują ogólne przepisy ubezpieczeniowe, co najczęściej wpływa na obniżenie kosztów bieżącej działalności
- beczłowe, proeksportowe strefy produkcyjne, na terenie których obowiązują zwolnienia z cel i podatków przy sprowadzaniu części i komponentów do produkcji, która następnie musi zostać wyeksportowana poza terytorium kraju
- specjalne strefy ekonomiczne, które oferują preferencje inwestycyjne polegające na zwolnieniach z cel i podatków, a także możliwości wspierania inwestycji poprzez system dopłat bezpośrednich

Nawet pobieżna analiza przedstawionej klasyfikacji doprowadza do wniosku, iż stworzenie rozłącznej typologii stref uprzywilejowanych przy ich obecnej różnorodności i wzajemnym przenikaniu różnych form jest z funkcjonalnego punktu widzenia jeżeli nie niemożliwe to na pewno bardzo trudne.

Specjalne strefy ekonomiczne są tworzone, jako instrument ingerencji państwa w jednolity system prawno-ekonomiczny, dokonywany w celu osiągnięcia stanu założonego lub bliskiego przyjętym założeniom. Dlatego też projektowanie specjalnych stref ekonomicznych polega na zdiagnozowaniu zastanej sytuacji, przedstawieniu oczekiwanych kierunków zmian, opracowaniu modelu pożądanego oraz doborze środków prowadzących do osiągnięcia zakładanego stanu. Opis środowiska społeczno-ekonomicznego powstały w oparciu o tendencje zachodzące na wybranym obszarze jest z reguły także podstawą do próby przedstawienia negatywnych trendów, którym powstanie strefy ma zapobiec i odmienić zaistniały stan. Do bezpośrednich przyczyn tworzenia stref zalicza się chęć przyspieszenia rozwoju gospodarczego, rewitalizację obszarów zdegradowanych ekonomicznie, rozwiązanie strukturalnych problemów lokalnych, rozwój społeczny. Przyczyny

10. A. Durski, *Strefy specjalne w gospodarce...*, op. cit., s. 95.

pośrednie wynikają ze szczegółowego przedstawienia problemów opisywanego obszaru i zaliczyć do nich możemy bezrobocie, dekapitalizację majątku produkcyjnego, schyłkowy moment cyklu koniunkturalnego dla branż nadreprezentowanych na wybranym obszarze, a także niedorozwój na tle otaczających obszarów.

Projekcja oczekiwanych kierunków zmian polega na synchronizacji zakładanych efektów z bezpośrednimi możliwościami wpływania na nie w trakcie fazy bezpośredniej stymulacji. Zdając sobie sprawę z ograniczonego arsenału środków dostępnych w prowadzonych działaniach, a także występujących odchyleniach od modelu idealnego projektując przyszłe zmiany, należy zapewnić możliwość ingerencji w tworzony system na każdym etapie, aż do stanu ostatecznej realizacji, czyli wprowadzania rozwiązania modelowego.

Dobór środków dla osiągnięcia zakładanych celów jest uwarunkowany stopniem zakładanej zmiany, akceptowaną głębokością ingerencji w stosunku do dotychczasowych rozwiązań, możliwościami prawnymi wynikającymi z obowiązującego systemu oraz respektowaniem umów międzynarodowych. Dodatkowym czynnikiem mającym wpływ na zakładane środki jest planowana szybkość zmian.

Rzeczywiste cele przyświecające powstaniu specjalnych stref ekonomicznych zależą w głównej mierze od charakteru gospodarki kraju, w którym są projektowane. W początkowym okresie głównym celem powstawania stref była chęć przyciągnięcia kapitału, przede wszystkim inwestorów zagranicznych, których działalność bezpośrednio wpływała na czynniki wewnętrzne np. bezrobocie, rozwój lokalny, dochody budżetowe. Charakter takiej strefy zależał w głównej mierze od rozwiązań szczegółowych, które mogły wskazywać na preferowane branże, pochodzenie kapitałów inwestycyjnych, czy też ostateczne przeznaczenie produkowanych wyrobów. Pierwsze strefy miały charakter wybitnie eksportowy, gdzie wytworzone towary musiały być wywożone poza kraj powstania. Obostrzenia dotyczyły także pochodzenia inwestorów, w skrajnych przypadkach zabraniając rodzimym inwestorom działalności na terenie strefy. Strefy tego typu największą popularność zdobyły w krajach Azji Południowo-Wschodniej, gdzie w prawie niezmiennionej formie funkcjonują do dzisiaj. Z czasem cele działania stref zaczęły się zmieniać, głównie w zakresie pośredniego oddziaływania na wyodrębniony obszar. Chodzi tutaj o czynniki o charakterze długoterminowym, których efekty działania choć pojawiają się po dłuższym czasie, to jednak ich zakres jest wyjątkowo szeroki i pożądany z punktu widzenia twórców. Do czynników tych zaliczyć należy transfer nowoczesnych technologii wpływający na wzrost poziomu rozwoju, powiązania kooperacyjne pomiędzy podmiotami funkcjonującymi w ramach systemu udogodnień i działającymi na zasadach ogólnych, rozwój regionalny będący katalizatorem wzrostu konkurencyjności regionu, poprawa bilansu handlowego kraju z powodu preferowania produkcji proeksportowej.

Specyficznym typem specjalnych stref ekonomicznych są parki technologiczne, będące połączeniem jednostek naukowych i badawczych z zespołami produkcyjnymi i usługowymi. Lokowane są w nich inwestycje z sektora wysokich technologii, których wspólną cechą jest nadawanie produkowanym towarom wysokiej wartości dodanej. Po raz pierwszy idea parku technologicznego została wcielona w życie w Północnej Karolinie w połowie lat pięćdziesiątych dwudziestego wieku, z udziałem trzech uczelni – Duke University, University of North Carolina oraz Carolina State University – utworzono Research Triangle Park. Pozytywny wpływ

tego rodzaju inwestycji polega także na rozwoju technologicznym regionu, wzroście innowacyjności, a także intensyfikacji oczekiwanej przebudowy społecznej. Najbardziej znanym tego typu obszarem jest Dolina Krzemowa (Silicon Valley) w Stanach Zjednoczonych, obszar o najwyższym w świecie nasyceniu ośrodkami badawczo-wdrożeniowymi z zakresu nowych technologii¹¹.

Zakończenie

Wśród dużej różnorodności specjalnych stref ekonomicznych występujących na świecie zachowały się cechy wspólne, dzięki którym możliwy jest opis występującego zjawiska. Przedstawione poniżej cechy uśredniono w celu umożliwienia porównania, a szczegółowe dane przedstawione zostaną w dalszej części pracy przy omawianiu konkretnych przykładów. Do charakterystycznych cech zaliczono:

- ściśle opisana przestrzeń. Z reguły niewielka powierzchnia, ograniczona do bezpośrednich terenów przeznaczonych pod inwestycje. Bywa, iż teren strefy jest naturalnie wyodrębniony – np. wyspa – chociaż najczęściej jego granice są administracyjnie wyznaczane przez organ ustanawiający. Odejście od kategorii wyodrębnionego obszaru spotykane jest rzadko, poddając w wątpliwość używanie terminu strefa, jednak takie przypadki występują incydentalnie np. meksykańskie obszary uprzywilejowane – *maquiladora*¹².
- preferencje fiskalne dla inwestorów. Regulacja dotyczy zwolnień lub obniżzeń w płaconych podatkach przez inwestorów działających na terenie strefy i spełniających warunki umożliwiające korzystanie z ulg. W krajach rozwiniętych system ulg jako nieefektywny ekonomicznie wypierany jest przez dopłaty bezpośrednie do inwestycji tzw. granty. Rozwiązanie takie jest uznawane za bardziej przystające do warunków wolnej konkurencji, gdyż umożliwia efektywne określenie udzielanych ulg w wymiarze bezwzględny oraz powiązanie ich z wielkością zainwestowanego kapitału.
- preferencje dla eksportu towarów wytworzonych w strefie. Stopniowe odejście od wyłącznie eksportowego charakteru stref odbywało się etapami, jednak obecnie powszechną stała się możliwość sprzedaży towarów na rynku wewnętrznym. Pomimo tego zarządzający strefami starają się premiować eksport towarów, aby minimalizować zjawisko konkurencji wewnętrznej pomiędzy podmiotami działającymi w i poza strefą.
- przewaga stref o charakterze produkcyjnym. Pomimo wzrastającego znaczenia sektora usług w gospodarce światowej znaczna większość funkcjonujących obszarów uprzywilejowanych, szczególnie w państwach rozwijających się, zalicza się do kategorii produkcyjnych. Decydują o tym potrzeby kapitałowe państw tworzących strefy, a także brak niezbędnej infrastruktury dla stworzenia stref usługowych. Doświadczenia państw rozwiniętych wskazują na większą rolę stref usługowych w procesach awansu cywilizacyjnego.

11. A. Szoszkiewicz, *Oazy Krzemowe*, „Wprost” 2000, nr 36, s. 34.

12. A. Bazydło, M. Smetkowski, *Specjalne strefy ekonomiczne – światowe różnicowanie...*, op. cit., s. 19.

- preferencje dla inwestorów zagranicznych. Pomimo szerszego dopuszczenia inwestorów lokalnych do możliwości inwestowania w strefach, wciąż utrzymuje się sytuacja uprzywilejowania inwestorów zagranicznych. Stan taki ma miejsce szczególnie w państwach rozwijających się, które cierpią na ciągły brak kapitału inwestycyjnego.
- szerokie powiązania kooperacyjne z podmiotami działającymi poza terenem strefy. W początkowym okresie istnienia stref związku tego typu praktycznie nie istniały, do czego przyczyniała się polityka rozgraniczania obszarów inwestycji. Obecnie za stan pożądany uznaje się ścisłe powiązanie inwestycyjne i produkcyjne podmiotów ze strefy i z poza niej, co przyczynia się do aktywizacji ekonomicznej terenów nie objętych działaniem stref.

Summary

This article deals with definition and identification a special economic zones. The purpose of creating a special economic zone has been stressed from the point of view of development in the region which it was created for. The search for a conception the realizes the changes in structures and state administration, within the state decentralisation, requires a new outlook on the relations between regional and central government.